

A 20. század elejének modern törekvései és a Bauhaus hatása kerületünk lakóházain (1.)

A korszak egybeesik a XII. kerület megalakulásával, gyorsan meginduló fejlődésével, ennek megfelelően jelentősége is rendkívüli a kerület építészeti életében. A historizmus és a szecesszió mesterei ebben az időben még egymással versengve alkotják épületeiket. Tervpályázatokon csapnak össze az új, magyaros stílust kereső Lechner-követők és az eklektika utolsó bástyáit védő, melegebb generáció építésszei, miközben már bontogatják szárnyaikat a mindkét táborra támadó modern építészet hívei.

Természetesen a modern irányzat sem a semmiből tűnt elő hirtelen. Az alapvető célok és eszközök már a korábbi stílusok építészeinél is megfigyelhetők, de ott a külső „ruha” még elfedte a sokszor kiforrott funkcionalista alap gondolatokat.

A modern építészetet a gyors kapitalista fejlődés, a tömeggyártás igénye kényszerítette ki. Ez a rohamos ipari fejlődés legtipikusabban Németországban volt megfigyelhető, ahol az első igazán modern épületek is korán megjelentek, jöhetnek a legkorábbi úttörők között éppen a 19. századi angol Paxton szokás emlegetni, rendkívül tisztán megfogalmazott kristálypalotájával, vagy a század végén az amerikai korai magasházakat, Sullivan és Burnham épületeit.

Az első német példák döntően éppen a korszerű gyárépületeknél fejlődtek ki: Peter Behrens AEG turbinagyára 1903-ban, a Fagus művek gyárépülete 1911–16-ban Walter Gropius és Alfred Meier tervei alapján, illetve a kölni Werkbund kiállításra tervezett pavilonjuk 1914-ben.

Ez már teljesen új szellemiségű építészeti elvet minden korábbi történeti formától. Iratkozik a legcsekélyebb díszítettségtől. Alapvető szemlélete a funkcionalizmus és konstruktivizmus. Itt az építészetben a konstruktivizmus alatt a szó szerinti szerkezetiséget értjük, a képzőművészetben használt megfogalmazástól eltérően, konkrétan a vizuálisan is megjelenő vasbeton és acéltartók rendszerét, amely a funkcionálisan szerkesztett alaprajzokra épül.

Már a Werkbund 1914-es kölni kiállításán összecsapnak a művészet nevében tiltakozók a tipizálás és tömeggyártás hirdetőivel. De egy évtizeden belül megjelenik a Bauhaus iskolája, amely már a tömegtermelési építészeti és a modern művészet egységének megteremtését kísérli meg. A Bauhaus eszme több volt, mint egy iskolát irányító célkitűzés. Évtizedekre szóló szellemi program, művészeti törekvések összegezése, alkotómódszer és magartatás, amely az építészeti megújításá révén vált jelentőssé. Rendki-

vüli hatását és elterjedését segítette Walter Gropius kiemelkedő szervezőkészsége és etikai hitele, és az is, hogy a történelmi okok miatt gyakran kény-

gésekre. Az 1923-as weimari kiállítás kísérleti házai már a gépipari technika szellemét hordozták.

Jobboldali támadások miatt

Lejtő út 2/a

Lejtő út 2/a

Petényi köz 6.

szert új helyet keresni az iskolának szerte a világban.

A Bauhaus rövid idő alatt a 20. század első felének legjelentősebb építészeti és művészeti intézménye lett. Walter Gropius 1919-ben alapította meg két weimari művészeti iskola összevonásával. Az iskola műhelyépülete még 1906-ban, Van de Velde tervei alapján épült a Jugendstil kísérleteinek szellemi központjaként. Gropius új tanárok sorát hívta meg: Lyonel Feininger, Gerhard Marcks, Paul Klee, Oskar Schlemmer, majd Vaszilij Kandinszkij, illetve a magyar Moholy Nagy László tanítottak az intézményben. Az iskolának már 1922-ben vezető szerepe volt az európai konstruktív irányzatok között, és a De Stijl művészei, valamint a Kazimir Malevics vezette orosz konstruktivistákban talált szövetsé-

1925-ben Dessauba költözött az iskola, a Gropius által tervezett modern épületbe. Gropius rövidesen megvált az intézménytől, tőle Hannes Meier, majd Mies van der Rohe vette át a vezetést 1930 és 1933 között. A fasizmus hatalomra kerülése után az iskola Berlinbe került, majd fél év múlva bezárták, s ezt követően az Egyesült Államokba távoztak tanárai és diákjai.

A Bauhausnak teljes másfél évtizedes tevékenysége alatt alig ezer diákja volt, akik közül az építészek a töredéket jelentették. Mégis igen nagy hatása volt az építészet akkori és főleg későbbi fejlődésére. A diákok és tanárok között számos magyar építész is említhetünk, de az ott tanulókon kívül a hazai ifjú építészgenerációra is óriási hatást fejtett ki. Az azonos elveket valló építészek – Arkay

Éden társasuduló

a nagyközönség számára is látogathatóvá válik.

A *Vércse utca 4/a-b* iker lakóépületet 1938–39-ben Barcsay Árpádné számára tervezte Molnár Farkas. Az eredeti elképzelés szerint a kétszintes épület nagy, összefüggő, egyterű tércsoportját gyakorlatilag csak eltolható válaszfalak tagolták volna. Nagy, sík, fehér falfelületeit egy-egy erkély és kisebb körablakok tagolják. Mai állapotában már sok idegen elem jelenik meg rajta (tetőterasz, nyílászárók, korlátok, garázkapuk, hátsó épületoldások), melyek változtattak homlokzati karakterén is.

A *Gébics utca 9.* számú ház többszöri bővítése és igen erős átalakítása miatt mai állapotában alig őriz valamit Molnár Farkas 1938-as terveihez képest.

A *Székács utca 17.* számú lakóházat 1939-ben tervezte

Arkay 1927-ben. A szakirodalom art decós megjelenésének említi, bár jellegzetes bauhausos karakterű, a csekély díszítés ellenére. A lejtős terepen álló ház tömör, nagy felületekkel, félköríves lépcsőtömeeggel néz az utca felé, míg a kertre nagy, kiugró erkélyekkel nyílik meg. Mai formájában erőteljes vörös színű, hosszú lépcsőházi ablaksávjában színes, geometrikus mintájú üveglablakkal.

Szendrő utca 18. Weissmar Béla részére 1940–41-ben tervezte Arkay Bertalan a lejtős terepen álló háromszintes villát. A földszinti nagy terei eredetileg tolóablakkal összenyithatók voltak. A nappali tér nagy, félköríves sávablakkal nyílik ki a völgy felé.

Pethényi köz 6. A lakóház kisebb formai változtatásokkal rendkívül hasonló a Szendrő utcai házhoz. 1936–37-ben Dr. Haris Jenő igazgató számára

Alma utca 2/c

Szendrő utca 18.

Bertalan, Birbauer Virgil, Fischer József, Lauber László, Molnár Farkas – egy része a „Cirpak” csoportba tömörülve fejtette ki építészeti hitvallását. A XII. kerület és a Hegyvidék építészetében talán éppen azért található igen sok modern „bauhausos” villa és lakóház, mivel ez a generáció éppen itt kapott lehetőséget, megbízást. A „Cirpak” csoport tagjainak szinte kivétel nélkül megtalálható a kerületben alkotásai. Ezeknek a modern villáknak, szállodáknak és bérházaknak egy részét néhány évtizede modern műemlékké nyilvánították, s egy másik részük éppen napjainkban várja védeltségi listára kerülését.

Sorba véve a kerületi, korai modern épületeket, nagy számuk miatt természetesen nem keríthetünk sort valamennyi bemutatására, és sajnos sok esetben eltorzított, átépített állapotuk sem indokolja azt. A legjelentősebb, műemlékileg védett vagy a jövőben oda sorolhatókat viszont mindenképpen meg kell említeni.

Molnár Farkasnak néhány jelentős villája található kerületünkben. A szakirodalomban is leggyakrabban szereplő villája a *Lejtő út 2/a* számú lakóház, melyet 1932-ben Dálnoki Kovács Jenő számára tervezett. A villa már az 1933-as milánói triennálén díjat kapott. A lejtős terepen álló, lapos tetős, fehér épület jellegzetes félköríves, kiugró épületszárnyaival, nagy, összefüggő, sík felületeivel, tetőterasz fölé nyúló, konzolos védőtetőjével iskolateremtő lett építész kortársai között. Fák közé rejtett elhelyezése ellenére messziről magára vonja a tekintetet. Alsó szintjén a nagy tolóajtókkal összenyíló terei előtt a széles félköríves virágablak különösen élményszerű. A műemlékké nyilvánított épület talán egyszer emlékházként

Lejtő út 22.

Molnár Farkas, Dr. Havassy Gyula számára. A kétemeletes, vasbetonváz, egyszerű hasábépület az építész kevésbé látványos házai közé tartozik.

A kerületben talán a legtöbb igen szép állapotban megmaradt és felújított korai modern villa Arkay Bertalan lakóházai között említhető. Szerencsére műemléki vagy kerületi védeltség alá tartoznak, tulajdonosaik mintaszzerűen karbantartják.

Alma utca 2/c. Beretvács Sándor, a Magyar Jelzálogbank igazgatója számára tervezte

tervezte Arkay a háromemeletes, lapos tetős villát. Ennél az épületnél is két szinten jelenik meg a félköríves, kiugró ablaksávval megnyitott nappali szoba, melyhez egyik oldalon erkélyszávok csatlakoznak.

Nem szabad megfeledkeznünk Arkay Bertalan kerületünkben álló nagyszerű alkotásáról sem, az 1932-ben tervezett modern városmajori templomról. Erről azonban már részletes cikk jelent meg korábban a Hegyvidék újságban. (Folytatjuk)

Rosch Sándor